

Araştırma Makalesi / *Research Article*

ATATÜRK VE MUASIR MEDENİYET SEVİYESİNİN ÜZERİNE ÇIKMA İDEALİ

Ahmet Özcan¹

ÖZ

“Atatürk İlke ve İnkıpları, Türk İnkılabı, Türk Devrimi, Kemalizm, Atatürkcülük, Atatürk Yolu, Atatürk Devrimleri” gibi kavramlar Türkiye’nin yüzyıllık siyasal ve toplumsal tarihinin anlaşılmasında anahtar sözcükler niteliğindedirler. Bu kavramlara referansla, odak noktasını Atatürk’ün hayatı, siyasal ve askeri hayatı ile düşüncelerinin oluşturduğu büyük bir yayın külliyatı oluşmuştur. Mevcut yayın külliyatının çokluğuna rağmen bunların birçoğunun ölümünden sonra kurgulanan Atatürkcülük ve Kemalizm ideolojisi çerçevesinde üretilen resmi ve gayri resmi yayınlar olduğu görülmektedir. Ölümünden sonra geçen yaklaşık doksan yıl sonrasında moral değer olarak Atatürk’e duyulan saygı ve sevgi gün geçtikçe daha fazla artmasına rağmen Atatürk ve Cumhuriyet karşıtlığı vurgusuyla ortaya çıkan suni tartışmalar kamuoyu gündemine sık sık gelmektedir Etrafında oluşturulan kült kimlik, Atatürk’ü yaşadığı dönemin tarihselliğine uygun Atatürk biyografisi yazmayı zorlaştırmış, neredeyse yok denecek kadar az örnekte bunu dikkate almıştır. Bu durumu dikkate alarak hazırladığımız makalenin amacı onun zorlu muharebelerle kazanılmış savaşa gelen zafer sonrasında Türk milletine gösterdiği hedef olan muasir medeniyet seviyesine ulaşılması için yaşadığı yıllarda yaptığı mücadele ve günümüzdeki durumun bu hedefle ilişkilendirilmesi üzerine bir yorum denemesidir. Bu makalede hedef olarak gösterdiği muasir medeniyete ulaşmak için özel önem verdiği eğitim ve iktisadi kalkınma için kendi döneminde yapılanlar ana hatlarıyla ele alınmıştır. Makalenin diğer kısımları büyük ölçüde yorum odaklıdır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Muasir Medeniyet, Atatürkcülük, Kemalizm, Tarih Yazımı

¹ Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, ahmet.ozcan.kho.msu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6264

ATATÜRK AND THE IDEAL OF RISING ABOVE THE LEVEL OF CONTEMPORARY CIVILIZATION

ABSTRACT

Concepts such as "Ataturk's Principles and Revolutions, Türkiye Revolution, Türkiye Revolution, Kemalism, Kemalism, Ataturk's Way, Ataturk's Revolutions" are key words in understanding Türkiye's century-long political and social history. With reference to these concepts, a large corpus of publications has been formed, the focus of which is on Atatürk's life, political and military life and thoughts. Despite the multitude of existing publications, it is seen that most of them are official and unofficial publications produced within the framework of the ideology of Atatürkçülük and Kemalism, which were constructed after his death. Although the respect and love for Atatürk as a moral value increases day by day after nearly ninety years after his death, artificial debates that arise with the emphasis on Atatürk and the republic frequently come to the public agenda. The cult identity created around Atatürk made it difficult to write a biography of Atatürk that was in line with the historicity of the period in which he lived, and in almost none of the cases, this was taken into account. The aim of the article we prepared taking this situation into consideration is to try to comment on the struggle he made during his years to reach the level of contemporary civilization, which was the goal he set for the Türkiye nation after the victory of the war won through difficult battles, and the association of today's situation with this goal. In this article, the things that were done during his period for education and economic development, which he gave special importance to in order to reach the contemporary civilization, which he set as his goal, are discussed in outline. Other parts of the article are largely commentary driven.

Keywords: Atatürk, Contemporary Civilization, Atatürkçülük, Kemalism, Historiography.

GİRİŞ

Türkiye'nin yüzyıllık siyasal ve toplumsal gelişmelerinin analiz edilmesinde "Atatürk İlke ve İnkılapları, Türk İnkılabı, Türk Devrimi, Kemalizm, Atatürkçülük, Atatürk Yolu, Atatürk Devrimleri" gibi kavramlar anahtar sözcükler niteliğindedir. Bu kavramlara atfen sosyal ve beşerî bilimlerin her alanında çoğunluğu birbirini tekrar eden resmi ve gayri resmi büyük bir yayın külliyatı bulunmaktadır. Atatürk etrafında oluşan yayın külliyatına onun düşünce ve politikalarına muhalif olanlar da negatif söylemin oluşmasında ve karşıt tarih inşasıyla bir başka açıdan katkı sağlamışlardır. Yüzyıllık Cumhuriyet tarihinde değişen siyasal iktidarlar, askeri ve sivil kurumlar ve farklı siyasi gruplar Atatürk'ün politikaları, gündelik hayatı ve konuşmalarının referans alındığı politik meşruiyet veya iktidar alanını tahkim etme niyetiyle kendi düşüncelerini de Atatürk'e ait olanlarla mecz ederek bir ideoloji meydana getirip toplumu buna göre tasarlamak ve siyasal alanı yönetmek istemişlerdir. Buna rağmen günümüzde toplumsal yaygınlık kazanan Atatürk sevgisi ve düşüncelerine olan saygının, bir dogma niteliğindeki ideolojik tasarımlarını farklı şekillerde kullanmak isteyenlerin etkisinden bağımsız bir mecrada gelişmiş olduğunun birçok emaresi bulunmaktadır.

Atatürk'ün düşünce ve politikalarını Kemalizm ve Atatürkçülük kavramları çerçevesinde bir ideolojik sisteme dönüştürmek isteyenler arasında Atatürk ve inkılaplarının anlamlandırılması konusunda bir fikir birliğinin dahi olmayışı Atatürkçülük-Kemalizm adıyla sunulan ideolojinin felsefi niteliğini göstermektedir. Sol ve sağ siyasal grupların birbiriyle çelişen ve çatışan ideolojik referanslarına rağmen Atatürk ve düşüncelerine eklemenecek bir alan bulabilmeleri dikkat çekicidir. Bu düşüncelerin Atatürk'ün düşüncelerine eklemenebilen örneklerinin görünümünü henüz sağ ve sol ayrımlarının belirgin olmadığı 1930'lu yıllara kadar götürmek mümkündür. Hatta bu eklemenemeye Atatürk'ün fikri yapısının arka planında pozitivizm etkisi olduğu belirgin ve genel olarak kabul edilmişken onu dindar bir kimlikle tanımlama çabasında olanları da dâhil etmek mümkündür. Bu yüzden Atatürk'ün düşüncesi ve inkılaplarının yorumlanışında birbiri ile çelişen tutarsızlıklardan oluşan tarihsellikten kopuk metinlere sıkça rastlanmaktadır. Birbiriyle uzlaşması mümkün olmayan karşıt düşüncelerin çelişmeksizin bütünleşebildiğini gösteren yorum imkânı da Atatürkçülüğün entelektüel kapasitesi ve sistematik yapısına dair ayrıca düşünmeyi gerektirmektedir. Ancak,

Atatürk'ün kamuoyunda etkin bir şahsiyet olarak ortaya çıkışından ölümüne kadar olan safahatı her türden bakış açısı ve siyasal gruplar için işlevsel olarak kullanabilecek malzemeyi içinde barındırmaktadır. Örneğin; Millî Mücadelenin başlangıcından Saltanatın kaldırılmasına kadar olan süreçte onun pekâlâ Hilafet ve Sultana övgü niteliğinde ifadeleri azımsanmayacak kadar çoktur. Bunu içinde bulunulan durumla ilişkilendirilmeden yorumlanması bir yanılgıya yol açmaktadır. Dolayısıyla Atatürk ile ilgili onu gerçekte olduğundan farklı bir kimlikle inşa eden metinlerin ortaya çıkmasını onun izlediği stratejiyi bütün olarak görmek yerine taktik boyutunu tercih etmeleri kolaylaştırmıştır.

Ölümünden sonra geçen yaklaşık doksana yıla rağmen moral değer olarak Atatürk'e duyulan saygı ve sevgi gün geçtikçe daha fazla artmaktadır. Atatürk'ün çağdaş dünyada bir benzerine az rastlanılan Türk toplumunun büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüş bir kült kişiliğe dönüştürülmesi, toplumun karşıt dünya görüşüne sahip grupları arasında zaman zaman ortaya çıkan suni gerilimlerde bu kültleştirilmiş halinin referans olarak kullanımı ve işlevselleştirmenin önünü açmıştır. Kurucu, kurtarıcı, kahraman, eşsizlik, benzersizlik ve ulu önderlik vasıflarıyla tamamlanan kült kimliği, onun yaşadığı dönemin tarihselliğine bağlı objektif bir eserle anlatımını zorlaştırmış, bazı istisnalar dışında neredeyse yok denecek kadar az örnek ortaya çıkabilmiştir. Bu durumu dikkate alarak hazırladığımız makalenin amacı onun zorlu muharebelerle kazanılmış savaşla gelen zafer sonrasında Türk milletine gösterdiği hedef olan muasır medeniyet seviyesine ulaşılması için yaşadığı yıllarda yaptığı mücadele ve günümüzdeki durumun bu hedefle ilişkilendirilmesi üzerine bir yorum denemesi yapmaktır.

Makalenin yazımında izlenen yol, öncelikle Atatürk'ün radikal kültürel reformları zorunlu kılan medeniyet ideali ve bu ideale ulaşılmasında rol alacak idealist gençlik için eğitim faaliyetinin zihinsel ve kurumsal organizasyonu, muasır medeniyetin esas göstergesi olan müreffeh bir toplum yaratılmasını kolaylaştıracak iktisadi kalkınma için yürütülen çabalar ve gösterilen hedef ile günümüzde bu hedefe ulaşıp ulaşılmadığının somut örneklerle ortaya konulması şeklinde olacaktır. Ele alınacak başlıklar altında olay ayrıntısına girilmeden genel hatlarıyla bir betimleme ve yorum yapılacaktır. Bunun için öncelikle tarihçilik zanaatı ve Atatürk hakkında bir yorum denemesiyle yazım sırasında karşılaşılabilecek kısmen yukarıda bahsedilen güçlükleri tartışacağız. Müteakiben radikal kültürel reformları

zorunlu kılan muasır medeniyet ideali ve bu ideal için Atatürk'ün mücadelesi ele alınacaktır. Daha sonra bu mücadelenin önemli unsurları olan eğitim ve iktisadi kalkınma için Atatürk'ün yaşadığı dönemde izlenen politikalar genel hatlarıyla gösterilecek; son olarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. TARİHÇİ VE TARİHİN KURGULANMASI

Atatürk ve banisi olduğu Cumhuriyeti, onun ölümünden hemen öncesinde sistematize edilmeye başlanan ölümü sonrasında ise sürekli yeni anlamlar yüklenerek inşa edilen Kemalizm ve Atatürkçülük ideolojisiyle inşa edilen Atatürk kimliğinin tarihselliğinden soyutlamamız tarihçi sorumluluğunun gereğidir. Birbirinin yerine kullanılan her iki kavram üzerinden inşa edilen Atatürk ve Atatürkçülük ideolojisi, Atatürk'ün düşüncelerinden yola çıkarak teorik bir zemine oturtmaya çalışanların kendi tarihsellikleri ve zihni formasyonlarının yansımasıdır. Tarihçinin tarih araştırmasıyla gerçekte ne yaptığını bir başlık altında ele almamız ise bir bakıma bu durumun açığa kavuşturulmasıyla ilgilidir. Geleceği, geçmişin veya halin sunduğu tecrübeyle tahayyül etme ve planlama rahatlığına sahibiz; fakat bulunduğumuz zamanı bütünüyle anlama konusunda belirli sınırlarla çerçevelenen zihni faaliyetimiz gibi ancak tarihi bilgi vasıtasıyla bilebileceğimiz tarihsel gerçeklikle iletişimimiz de sınırlıdır. Bundan dolayı geçmişi anlama ve açıklama gayesiyle inşa edeceğimiz her türlü olgu konusunda sürekli bir eksiklik yaşanacaktır. Geçmişi bulunduğumuz zaman içinde sürekli yeniden inşa ederek dün, bugün ve geleceğe dair bilinmezliklerin önünü açma girişimlerinin bütününde bu eksikliğin giderileceğini dair bir inancın olması tarihsel araştırmayı dinamik kılmaktadır.

Edward H. Carr'ın "Tarih nedir" sorusuna verdiği aforizmaya dönüşen cevap: "Tarihçi ve olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog" şeklindedir (Carr; 2011: 82). Tarihçi, yaşanan olayla kendisini ilişkilendirip tarihsel olayı seçmekte ve zihninde yeniden kurmaktadır. Bu kurguyu tarihçinin zihninden ayırt etmek oldukça zordur. Araştırmasına konu olan veriye dair zihninde mutlaka önceden oluşturulmuş bir bakış açısının hâkimiyeti vardır. Böylece tarihçi, tarihsel gerçekle düşüncesinin ortaklığını kullanarak geçmişi yeniden kurgular (Coolingwood, 1996: 84; 2013: 303). Bizim burada yaptığımız da bu tarzdan bir etkinliktir. Bundan dolayı birçok

araştırmada kullanılan veriyle hazırlanan bu makale ancak farklı bir bakış açısı ve yorum getirme kapasitesiyle anlam ve özgünlük kazanacaktır. Aksi takdirde şerhinin şerhine benzeyen şekilde bir taklidi olmasının ötesine geçemeyecektir.

Atatürk hakkında yazarken bizzat kendi söyledikleri, yazdıkları ve yaptıklarını içeren metinlerin oluşturduğu bibliyografik veriye nicelik olarak bakıldığında söylenmemiş, yazılmamış ne olabilir sorusuyla başlayan tekrara düşme endişesi doğmaktadır. Bu metnin yazarının da bundan arı olmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bütün eğitim öğretim sürecimizde öğrendiklerimiz ile aktüel tartışmalar bir yana gündelik hayatımızın birçok yerinde görsel ve törensel temsiliyle karşılaştığımız Atatürk'ün bireysel ve toplumsal hayatımızda işgal ettiği yerin metafizik kurgusundan sıyrılabilmek onun hakkında bilinenlerin ve yapılan yorumların ötesinde yeni bir şey yazmanın başlıca zorlukları arasındadır. Üstelik Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yıldönümüne geldiğimiz 2023 yılı kamuoyunun yabancı olmadığı Atatürk ve Cumhuriyet üzerine tartışmaların bir bakıma kriminal niteliğinin ötesinde anlamı olmayan tekil vakalar üzerinden "Atatürk'ü sevip sevmemek, Cumhuriyet'e düşman olup olmamak" gibi kategorik ayrımların genellemesiyle zoraki tarafgirlik yargısıyla sürdürülmeye devam ettiği sürece Atatürk hakkında bu tarafgirliğe sığınmadan bilimsel sorumlulukla akademik düzeyde yeni bir şeyler yazmak iyice zorlaşmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne yüzyıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen Cumhuriyet ve Atatürk tartışmalarının hala kamuoyu üzerinde kriz çıkarabilecek bir politik argüman olarak kullanımının rasyonel bir niteliği olma ihtimali bulunmamaktadır. 2023 yılı içinde toplumun her kesiminden insanın bulunduğu ziyaretçi sayısının altı milyon civarında olması (Anıtkabir, 2024) ve yıl içinde yaşanan büyük felaketselere rağmen Cumhuriyet kutlamalarındaki coşku Atatürk ve Cumhuriyet karşıtlığı söylemine karşı görmezlikten gelinmeyecek bir cevabı vermektedir. Atatürk ve Cumhuriyet konusunda toplumsal açıdan gerçekliğe tekabül eden bir problem olmadığı tartışmaların marjinal gruplar veya bireysel sloganik konuşmalarla zaman zaman tırmandırıldığı-tırmandığı ve farklı amaçlar için kullanıma açık olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yeni değildir; özellikle ilerlilik-gericilik kavramlarıyla siyasal ve toplumsal alanı sürekli bir gerilimle yaşayan organizmaya dönüştürmüş bir tarihsel tecrübenin yansımaları

günümüzde her ne kadar irtica söylemi ortadan kalksa da Atatürk'e referansla oluşturulmuş bir vehim alanını yaşatmaya devam etmektedir. Cumhuriyet'in ilanından beri ve özellikle çok partili düzene geçildikten sonra siyasi hayatımızda bu vehmin izlerine sıkça rastlandığı bilinmektedir. Bu süreçte ilerencilik-gericilik etrafında şekillenen siyasal mücadeleler çoğunlukla siyaset adamlarını adeta vehme dayalı düşmanlarla savaşan Donkişot'a dönüştürmüş ve ülkenin gerçek meselelerinin örtülmesi için bir araç olarak kullanılmıştır (Timur, 1968: 157-158). Bu durum sadece politikacıların bir aracı olmamış askeri darbeciler için güçlü bir argüman olmuştur.

Atatürk, Cumhuriyet'in daha birinci yıldönümünde Türkiye'deki tartışmalara hâkim olan vehmedilmiş düşman olgusunu fark etmiş ve bu konuda şunları söylemişti: "Türkiye'de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı; Cumhuriyet'in ilanı ve onun icabat-ı zaruriyesinden olan zait müessesaatın lağvı üzerine herkesin vuzuh ile gördüğü manzara o mütevehhim ve müvesvisler için de inşirah-ı kalbi mucip olmuştur. Bundan sonra, yalnız bir şey varid-i hatır olabilir. O da bazı adi politikacıların hasis menfaatperestlerin o vehim ve hayali uyandırmaya çalışması o yüzden tatmin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mevcudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler, her ne şekil, suret ve vesile ile olursa, olsun, mevcudiyetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamayacaklardır" (ATAM, 2006).

Mustafa Kemal, Kemalist miydi veya Atatürk, Atatürkçü müydü? Bu sorunun cevabını bulabileceğimiz zaman dilimi yaklaşık on dokuz yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bu on dokuz yıllık süreç içinde bizzat Atatürk tarafından sistematik içeriğe sahip Kemalizm ve Atatürkçülük adlı bir metin bulunmamaktadır. 1930'lu yıllarda yayımlanan "Kemalizm, Kamalizm, Kemalizm İnkılabının Prensipleri" şeklinde başlıklarla hazırlanmış birkaç kitabın mevcudiyeti görülmektedir.² Bunların dışında bazı süreli yayınlarda Kemalizm üzerine yazılar bulunmaktadır. Ancak Atatürk tarafından yazılmış bir Kemalizm metni bulunmamaktadır. Kemalizm adıyla bir doktrin oluşturmak isteseydi Türk Tarih Tezi'nde olduğu gibi bizzat müdahil olabilirdi (Hanoğlu, 2023: 841). Kazım Nami Duru Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra yaptığı bir konuşmada Kemalizm konusunda açıkça

² Tekin Alp, Kemalizm, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1936; Şeref Aykut, Kamalizm, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul 1936; Saffet Engin, Kemalizm İnkılabının Prensipleri, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.

anlaşılabilen bir eserin olmadığına dikkat çekmiştir (Hanioğlu, 2023: 858). Atatürkçülük ideolojisiyle ilgili metinler büyük ölçüde askeri darbeler sonrasında resmi ve gayri resmi yayınlardan oluşmaktadır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası Atatürk adına yapılan yayınlar ve kurumsal gelişmeler bu anlamda dikkat çekici örneklerdir.³ Atatürk hakkında yazılmış resmi ve gayri resmi yayınların oluşturduğu külliyyatın Atatürk ve onun fikirlerini anlama açısından faydası olduğu gibi tarihsel gerçeğe uygun şekilde kullanılıp kullanılmayacağı, özellikle Atatürk'e atfedilmiş özdeyişlerin ona ait olup olmadığı ve hangi bağlamla ilişkisi olduğu konusunda şüphe duyulmadan bir seçim yapmayı zorlaştırmıştır. Attila İlhan'a "Hangi Atatürk" sorusunu sorduran (İlhan, 1981), "Ama Hangi Atatürk" sorusuyla daha kapsamlı bir şekilde cevap arayan Taha Akyol'un yapmaya çalıştığı bu seçimin zorluklarıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Akyol'un "Bir bütün olarak ele aldığımızda, bir bütün olarak incelediğimizde tarihin hangi devrelerini nasıl geçtiğimizi görürüz. Atatürk'ün muazzam siyasi esnekliğini görürüz. Bugün tarihin hangi evresinden geçmekte olduğumuzu, daha ne gibi evrelerden geçebileceğimizi düşünürüz. Politikada ideolojik şablonların değil, belli ilkeler çerçevesinde, pragmatizmin geçerli olduğunu anlarız" (Akyol, 2008: 552) şeklindeki ifadelerinden anlaşılacağı üzere yazar eserinde Atatürkçülük ideolojisiyle kurgulanan Atatürk hakkında yeni bir yorum denemesi yapmıştır. Cumhuriyet'in yüzüncü yılında yayımlanan ve bugüne kadar yazılmış en kapsamlı Atatürk biyografisi ise Şükrü Hanioğlu'na aittir (Hanioğlu, 2023). Hanioğlu, eserinde Atatürk hakkında yazılan metinlerde rastlanılan farklı yorumlar ve bunların nedenleri üzerine ayrıntılı şekilde bilgi vermiştir. Atatürk'ün entelektüel biyografisini konu edinen eserdeki analitik metot ve derinlik, Atatürk'ün okuduğu kitapların bibliyografik kaydını vererek sayısal çokluk vurgusunu sloganik bir şekilde sunan Atatürk başlığı altında yazılmış metinlerle kıyaslandığında hemen fark edilebilecek özelliktir. Hanioğlu'nun eseri onun askeri safahatı, kimliği ve politik alana yansıyan görünümü ve özel hayatının mahrem yanları dışında Atatürk hakkındaki birçok sorunun cevabının bulunabileceği nitelikte bir biyografi inşa etmiştir. Atatürk hakkında oluşan yüzyıllık bibliyografik veriye bakıldığında her mesleğin, her ideolojinin daha doğrusu toplumun her kesiminin kendisine uygun bir Atatürk profili oluşturma girişiminin izlerini bulmak mümkündür. Atatürk'ün;

³ İsmet Giritli tarafından yazılan Atatürk Araştırma Merkezi'nin yayımladığı Atatürkçülük İdeolojisi adlı kitap buna örnek verilebilir. (Ankara 1988)

kurucu, kahraman, koruyucu, kurtarıcı kimliğiyle oluşan kültün toplumun bütün kesimlerinde farklı şekilde olsa da etkili olması ve anlam bulması, O'nu günümüzde ve gelecekte yaşatabilecek imkânı sunmaktadır.

2. BİR HAYAT MEMAT MESELESİ OLARAK MUASIR MEDENİYET SEVİYESİNE ULAŞMAK

Atatürk'ün zafere giden yolda Türk Ordusu'na ilk gösterdiği hedef Akdeniz'di. Türk Ordusu'nun bu hedefe ulaşması birtakım muharebelerin sonucunda kazanılan büyük zaferle oldu. O'nun gösterdiği hedefe ulaşılması askeri zaferin yanı sıra savaşı sonlandıran siyasi zaferi doğurdu. Ancak O, farklı alanlarda daha kapsamlı bir savaşı sürdürmeye kararlıydı. "Memleket behemehâl "medeni, asri, müteceddit" olmak zorundaydı. Geçmişin teceddüt adıyla yapılan reformlarını yeterli görmüyordu (Gökbilgin, 1972: 8). Yürütülecek yeni savaşın hedefi belliydi, ancak mevcut şartlara bakıldığında hedefe varılması için çok cepheli bir mücadele yürütülmesi gerekiyordu. Muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak olarak gösterdiği yeni hedefe ulaşmak oldukça zor ve kısa vadeli bir mücadeleyle mümkün görünmüyordu. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı mücadelenin siyasal iktidar alanındaki başlangıcıydı. Cumhuriyet'in ilk yılında yapılan reformların esas amacı Türk milletini, ölüm kalım meselesi olarak görülün muasır medeniyet seviyesine çıkarmak hedefiyle ilişkiliydi (Çaycı, 1988: 1105-1118). Muasır medeniyet fikri Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının zihnini meşgul etmiş, reformlarıyla öne çıkan sultanlar ve devlet adamları bu medeniyetin özellikle gelişmişlik göstergeleri olan tekniğini ve modern kurumlarını alma yönünde çaba sarf etmişlerdi. Gösterilen çaba ve yeniliklere karşı zaman zaman doğan tepki düşünsel düzeyde olmuş, örgütlü bir karşı koyma biçimine dönüşen örneklerle pek az rastlanılmıştı. Düşünsel düzeydeki tepkiler ise günümüze miras kalan Batı karşıtı düşüncelerin temelini oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminde Batılılaşma yönündeki reformlara muhalefet çoğunlukla kırsal kökenli geleneksel dini ve toplumsal tabandan geldi. Çok partili sisteme geçişle birlikte Batılılaşma karşıtı söylem kamuoyunda siyasal parti ve dernekler vasıtasıyla demokratik deneyimler üzerinden sürdürüldü. İsyan şeklinde görülen tepki ise kırsal alanda bölgesel ve geleneksel aidiyetlerle organize olmuş toplulukların ürünüydü. Muasır medeniyete ulaşmak bir hedef

olsa da bu medeniyet karşısındaki tutum, Cumhuriyet'in bir bakıma iki kutsal metni olarak değerlendirebileceğimiz Onuncu Yıl Nutku'nun muasır medeniyet vurgusu ve İstiklâl Marşı'nın tek dişi canavarının ortaya koyduğu çelişkide görüleceği üzere söylem düzeyinde ortaya çıktı; fakat siyasal ve toplumsal gerilime dönüşme biçiminde demokratik temsilde tezahür etmenin yanı sıra gizli yapıların motivasyonunu oluşturdu. Söylem düzeyinde yaşanan medeniyet çelişkisi bir anlamda Doğu-Batı arasında kalmış toplumların Daryush Shayegan'ın deyimiyle "yaralı bilince"⁴ dönüşen zihnini göstermektedir.

Atatürkçülük düşüncesi ve inkılapları çok sayıda popüler ve ideolojik yayına ve az sayıda nitelikli akademik incelemenin konusu olduğu daha önce belirtilmişti. Akademik düzeyde yorum ve inceleme yapanların öne çıkan isimlerinden birisi Tarik Zafer Tunaya'dır. Tunaya'ya göre medeniyet fikri Atatürkçü düşüncenin üzerine bir yumak gibi sarılmış ana fikirdir. Siyasal ve toplumsal anlamda her türlü ilerlemenin yolu medenileşmektir. Medeniyet nitelikleri bakımından iki şekilde değerlendirilmelidir. Birincisi; hiçbir medeniyet tek bir dinin, bir milletin eseri değildir ve tüm insanlığın katkıda bulunduğu ve katılması gerekli bir çabanın ürünüdür. İkinci değerlendirme ise hâkim medeniyetin Batı medeniyeti olduğu, ondan üstün, ona rakip, ona karşı koyacak başka bir medeniyet olmadığı şeklindedir. Dolayısıyla ikinci bir tercih şansı bulunmadığından Batılı olmak tek şart haline gelmiştir. Batı terimi burada coğrafi anlamda ve sadece Batı hayranlığıyla oluşmuş bir taklit veya fantezi olarak kullanılmamıştır. 20. yüzyılın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin zirvesini yaşayan Batı insanı gibi Türk insanının haysiyetini, şerefini toplumsal ve milli varlığını yabancı hâkim güçlerin baskısı altında olmadan özgürlükçü bir düzen içinde geliştirmenin imkânlarına kavuşması elzemdir. Batıya rağmen Batılılaşmanın tercih edilmesi bundan dolayıdır (Tunaya, 1981: 110-111; 1972: 88). Atatürk'ün medeniyet anlayışı üzerine yazanlar Tunaya ile benzer kanaatleri tıpkı onun gibi Atatürk'ün çeşitli konuşmalarında dile getirdiği görüşlerden yola çıkarak paylaşmaktadırlar. Benzer kanaatleri çok sayıda kaynak kullanarak tekrar eden Hanioğlu, yukarıda adı geçen eserinde Atatürk ve medeniyet konusunu geniş kapsamlı bir şekilde işlemiştir (Hanioğlu, 2023: 651-673).

⁴ Bu kavram, İranlı düşünür Darhush Shayegan'ın aynı adlı kitabından alıntılanmıştır. Çeviren: Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul 1991

Atatürk Cumhuriyet'in ilanından yıllar önce 1918'de Karslbad hatıralarında medeniyete ilişkin yazdığı notlarında radikal bakış açısını göstermişti. Hatıratı geçen "Benim elime büyük bir salahiyet ve kudret geçerse ben hayatı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda bir "coup" ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben bazıları gibi efkârı avamın efkârı ulemanın yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden bu kadar senelik tahsil-i aliyi gördükten sonra hayatı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvük için sarfı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim ben onlar gibi değil onlar benim gibi olsunlar. Mamafih bu meselede şayanı tetkik bazı noktalar var. Bunları iyice takarrür ettirmeden işe başlamak hata olur." (İnan, 1983: 43) şeklindeki ifadeleri Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanı ve bazıları kendisinden önce yapılanlardan oldukça radikal nitelikteki inkılaplara giden süreçte attığı temkinli adımların stratejisiyle uyumlu taktiksel yönünü göstermektedir. Onun sonraki yıllarda düşünsel çelişkilerine örnek olarak yorumlanan söylem ve politikaları belirli bir hedefe ulaşmak için mevcut şartları dikkate alan durum muhakemesiyle ortaya koyduğu rasyonel bir tutumdur.

Atatürk'ün Karslbad notlarındaki yazdığı ifadeler onun muasır medeniyetle ilgili kesin kabullerinin Cumhuriyet'ten önceki yıllarda zihninde oluştuğunu göstermektedir. Ancak yüzyıldır süren medeniyet bunalımının açıklığa kavuşması için yapılacak tercihte halkı ikna edecek söylemin politik ve didaktik kurgusu zor olmasa da aydınlara sunulacak argümanların entelektüel ve bilimsel niteliği olması gerekiyordu. Bu ise o kadar kolay görünmüyordu. Türkçülüğü esas alan Atatürk'ün Türklük ve Batı Medeniyeti arasındaki bütünlüğü kurgulama ve Türkçülerin bir kısmını ikna konusunda sıkıntı yaşanabilirdi. Öncelikle söylem düzeyinde mutlak hedef olarak gösterdiği Batı Medeniyetiyle bütünlüşme yolundaki adımlar uygun zaman geldikçe atılacak bunun önünde engel olarak görülen geleneksel kurumlar sırası geldikçe kaldırılacaktı. Geleneksel kurumların kaldırılmasının yaratacağı buhranın toplumsal travma yaratacağı gibi özellikle pozitivizmin, uzak aydınlar arasında felsefi arka planı sistematik hale getirilmemiş reformlarla birdenbire karşılaşılmaması zihinlerde boşluk doğuracaktı. Mevcut durumun muasır medeniyete entegrasyonu ile yaşayacağı çatışmadan uzaklaşmak ve muasır medeniyetle akrabalık kurmak için ilk çağlara uzanan tarih sahiplenilebilecek bir alan sunuyordu. Dil ve tarih alanında yapılan inkılaplarla bu alana sahip çıkıldı

ve geçmiş medeniyetlerin Türkleştirilmesi yoluna gidildi. Böylece bütün uygarlık serüveninin başlangıcında Türklerin öncü rolüne dikkat çekecek tarih anlayışına uygun metinler oluşturuldu. Popüler tarih, popüler edebiyat ve ders kitapları vasıtasıyla bu anlayış yaygınlaştırıldı. Bugün dahi bu anlayışla oluşan tarih bilgisinin izlerine şahit olmak mümkündür. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu gibi kurumlar, kuruluşlarının ilk döneminde en eski uygarlıkların kurucusunun Türkler olduğu iddiasının tez olarak sunulduğu Türk Tarih Tezi'ne uygun bilgi üretiminin üretimi ve yaygınlaştırılmasında etkin oldular. Bu üretimin Batı Medeniyetinin kendi dışında kalan kültürleri tahkiri karşısında bir savunma biçimi olarak kullanıldığı şeklinde tarihçiler arasında genel kabul bulunmaktadır.

3. EĞİTİM ORDUSU VE CEHALETLE SAVAŞ

18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan modern dünyadaki gelişmelere uygun öğrenim görmüş insan kaynağı yetiştirmek maksadıyla açılan, kapanan, ıslah edilen ilköğretim, orta öğretim ve yüksekokul fikri ve kurumsallaşması Cumhuriyet Dönemine önceden temelleri atılmış bir miras bırakmıştı. Bu mirasın bir parçası olan eğitim sorunu, yeni rejimle uyumlu bir şekilde geçmiştekinden farklı seküler düşüncenin hâkimiyetinde çözülmeye çalışılacaktı. Siyasal ve toplumsal hayatın bütün kurumlarına yönelik yapılan inkılapların belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için reform yapılması gereken öncelikli alan her yönü ve kademesiyle eğitim-öğretimin yenilenmesiydi. Türkiye'de modern eğitimle ilgili adımların tarihsel temellerini 18. yüzyıl mühendishanelerine kadar götürmek genel eğilimdir. Bütün 19. yüzyıl boyunca bu yönde çabalar dikkat çekmektedir. Özellikle bu yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde modern eğitimin kurumsallaşması, yaygınlaştırılmasının yanı sıra düşünsel anlamda da dikkat çeken gelişmeler olmuştur (Unat, 1964: 17-119). Eğitim sorunu Türkiye'nin iki yüzyıldır yaşadığı bir zaaf alanıdır. Günümüzde dahi halk arasında sıkça dile getirilen güncel sorunların çözümü eğitim seviyesiyle ilişkilendirilir. Bundan dolayı Türkiye'nin sorunlarının çözümü için sunulan reçete olarak eğitim karşımıza kurtarıcı olarak çıkarken aynı zamanda kendisi bir başka soruna dönüşmüştür. Bunun nedenleri ayrıca üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Atatürk, modern eğitim süreçlerinden geçmiş akıl ve bilimi öne çıkaran pozitivist düşüncüyü benimsemiş, birey ve toplum idealini gerçekleştirme

konusunda Cumhuriyet'in kuruluşunda yanında aktif bir şekilde bulunan kadroyla hemfikir idi. Geçen yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren 1920'li yılların başına kadar sürdürülen çabalar modern eğitimi yaygınlaştırmaya çalışırken geleneksel eğitim kurumlarının modernizasyonu veya toplumsal etki alanından çıkarılması konusunda gereken adımlar atılmamıştı (Turan, 1972: 79-83). Atatürk, 1922'de öğretmenlere yaptığı bir konuşmada "Hanımlar, Beyler! Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı." (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1952: 46) diyerek öğretmenleri eğitim ordusu olarak tanımlıyordu. Cumhuriyet'in eğitim politikasını kendisinden önce yapılmayan radikal reformlarla gösteren Atatürk, bu bağlamda ilk icraatını 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yapmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimi bir tek merkeze bağlarken eğitimin seküler niteliğini öne çıkardı. Bu kanunlaştırma girişimi mevcut eğitim problemlerini çözmek ve yeni rejime uygun hale getirmek düşüncesiyle yapıldı (Turan, 1972: 83-84). Ancak ülke nüfusu ve dönemin maarif organizasyonu dikkat alındığında görünen manzara bu kanunun işlevsel hale gelmesi ve toplumsal bir karşılık bulması için atılması gereken yeni somut adımları işaret ediyordu.

1923-1924 öğretim yılında Türkiye'de 72 ortaokul, bu okullarda görevli 796 öğretmen ve eğitim gören 5.905 öğrenci bulunuyordu. 1937-1938 öğretim yılında okul sayısı 140'a, öğretmen sayısı 2.840'a ve öğrenci sayısı 74.107'ye çıkmıştı. Lise sayısı ise 23'ten 68'e çıkmıştı. Çünkü Cumhuriyet ilan edildiği sırada ülke genelinde ilkokul çağındaki çocukların büyük çoğunluğu okula gidemiyordu. Okuryazar oranı %10 civarındaydı. Yeterli mali kaynağın olmaması öğretmen, bina, araç-gereç tedarik ve teminini güçleştirmişti. Kız çocuklarının okula gönderilip gönderilmemesi ise geleneksel toplum yapısıyla doğrudan ilişkiliydi. Şehir merkezlerindeki öğretmen okullarından mezun olanlar köylerde öğretmenlik yapma konusunda çekimserdiler. Bundan dolayı köy okullarında öğretmenlik yapacaklara köye kolay uyum sağlayacak öğretmen okulu modelleri denendi. Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitim Kursları, Köy Öğretmen Okulları ve 1940'lı yıllarda açılıp sonraki yıllarda tartışılan uygulamalardan olan Köy Enstitüleri bu modelin ürünüydüler (Öztürk, 2024).

Milli eğitim politikaları zaman içinde ürünlerini vermeye başladı. 1923-1924 öğretim yılında 4.894 olan ilkokul sayısı 1937-1938 öğretim yılında 6.700'ye, öğretmen sayısı 10.238'den 15.775'ye, öğrenci sayısı ise 341.941'den 764.691'ya

çıktı. Öğrenci sayısında büyük oranda artış olmuştu. Dikkat çeken bu gelişmeye rağmen Atatürk öldüğünde Türkiye'deki mevcut 40.000 civarındaki köyün %83'ünde okul yoktu (Öztürk, 2024). Okuryazar oranını artırmak için 1927-1928 yıllarında halk dershanelerinde 60 binden fazla kişi okuma-yazma öğrendi. Okuma yazma oranının artışında etkili olacağı düşünülen Latin Harflerinin kabulü eğitim sorununu çözmeye yönelik olarak yapılmış radikal reformların en önemlisiydi. 1928'de kabul edilen yeni alfabenin yaygınlaştırılması için millet mektepleri açıldı. Bu mektepler sayesinde 1927'de yılında %10,5 olan okuryazarlık oranı 1935'e gelindiği zaman %20,4'e kadar yükselmişti (Koraltürk, 2023: 48). Okuryazarlığın artışı nitelikli insana duyulan ihtiyacı karşılamak için ancak ilk basamaktı. Memleketin teknik ve mesleki okullardan yetişmiş gelişmekte olan istihdam alanlarına yönelik nitelikli insan ihtiyacı her geçen gün artıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hız kazanan meslek ve teknik okul gelişiminin artırılması için yeni adımlar atıldı. Böylece hem ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü elde edilecek ve insanlar bir meslek sahibi olabileceklerdi. Maarif Vekili Mustafa Necati dönemi bu türden eğitim için yeni fırsatlara kapı açtı. 1926 yılından itibaren Avrupa ve ABD'den uzmanlar/heyetler getirilerek, ülkenin ihtiyaçları ve mevcut eğitim sistemi inceleme altına alındı. Uzman raporlarına bağlı olarak Ankara'da bir Kız Meslek Öğretmen Okulu (1934) ile Erkek Meslek Öğretmen Okulu (1937) açıldı. Bunların açılmasından önce Batı ülkelerine çok sayıda öğretmen yetiştirmek için öğrenci gönderildi (Öztürk, 2024).

Batı Medeniyetini temsil eden ülkelerdeki önemli gelişmişlik göstergelerinin başında yükseköğretim kurumları ve üniversiteler gelmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde, Osmanlı Dönemi'nden kalma kurumlar dönemin şartlarına uygun bir şekilde modernize edildi ve yeni kurumlar açıldı. Çeşitli yükseköğretim kurumlarının mevcudiyeti ve yenilerini açma girişimleri olsa da yükseköğretimin merkezini oluşturan Batıdaki üniversitelerin benzeri işlevi gören Darülfünun'un islah edilmesi veya tamamıyla yeni bir kurumun ortaya çıkması şarttı. Darülfünun'un islahı ve üzerindeki tartışmalar geçmiş yıllardan beri süregeliyordu. Birbiri ardına gelen inkılapların yerleşmesi ve yürütülmesi inkılaplarla uyumlu bireyleri ve bu bireyleri yetiştirecek insanların medeni ülkelerde olduğu gibi yükseköğretimden geçmesini gerektiriyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yükseköğretimde düzenlemeler bu ihtiyacı karşılayacak radikal reformları içermiyordu.

İstanbul Darülfünununda 1919 yılında yapılan düzenlemelerle hukuk, tıp, edebiyat ve fen fakültelerinden oluşan bir üniversite ortaya çıkmıştı. Darülfünun dışında başka Mekteb-i Mülkiye, Sanayi-i Nefise Mektebi, Mühendis Mekteb-i Âlisi, Hamidiye Ticaret Mektebi, Orman Mekteb-i Âlisi, Yüksek Ziraat Mektebi, Baytar Mekteb-i Âlisi birer yükseköğretim kurumu olarak Osmanlı döneminden miras kalmıştı. Ayrıca askeri yükseköğretim kurumları bunlara eklenebilir. 1933 yılında Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden yapılandırıldı. Ankara başkent olmuştu, fakat medeni ülkelerdeki başkentlerin ortak özelliği olan yükseköğretim kurumları açısından onlarla bir benzerlik göstermiyordu. Ankara’da bir üniversite kurma fikri Millî Mücadele yıllarında ortaya çıkmıştı, ancak 1930’lu yıllarda açılan fakülte ve enstitüler bu fikri sahada görünür kılabildi. 1925 yılında Ankara Adliye Hukuk Mektebi daha sonra Hukuk Fakültesi’ne dönüştürüldü. Konya’da açılan Orta Muallim Mektebi Gazi Orta Muallim Mektebi adıyla 1927’de Ankara’ya taşındı. Tarih ve dil alanındaki çalışmalar ve kurumsallaşmanın meyveleri yükseköğretimde de kendini gösterdi ve 1935 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu. 1933 yılında Ankara’da Yüksek Ziraat Enstitüsü açıldı ve İstanbul’daki Yüksek Orman Mektebi, Orman Fakültesi olarak Yüksek Ziraat Enstitüsü’ne bağlandı. 1936-1937 öğretim yılında İstanbul’daki Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Okulu adıyla Ankara’ya nakledildi (Öztürk, 2024). Ankara’daki yükseköğretim okullarının bir üniversite bünyesinde toplanması ancak 1946 yılında oldu. Atatürk’ün doğu da bir üniversite kurma hayali ise ölümünden çok sonra Atatürk Üniversitesi’nin kuruluşuyla gerçekleştirilebildi.

4. İKTİSADİ KALKINMA MÜCADELESİ

Atatürk, 1923’te İzmir İktisat Kongresi’nin açılışında yaptığı konuşmada iktisadi kalkınmanın ülke için önemini zafer metaforu kullanarak anlamlandırmıştır. Atatürk’e göre siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar ancak iktisadi zaferle tamamlanabilir ve kalıcı olabilirlerdi. “Efendiler bu kadar verimli ve bu kadar kuvvetli olan yeni hükümetimizin, düşmansız kalacağını saymak doğru değildir. Bu güzel temellerin bile içine bomba koyarak onu yıkmaya çalışanlar olacaktır. Onun hayatına, ilerlemesine karşı suikastlar düzenlemeye girişecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silâhımız ekonomideki genişlik, dayanıklılık ve başarımız olacaktır.” diye konuşmasına devam etmişti. Onun hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesinin en cazip göstergesi müreffeh bir toplum

olmaktı. Bu da ancak iktisadi kalkınmayı öncelikli plana çıkarmakla olabilirdi. Eğitimin organizasyonu ve zihinsel dönüşüm ancak mevcut kaynakların doğru kullanımı ve onların milletin hizmetine sunulması sayesinde müreffeh bir toplum oluşabilirdi. Türk tarihindeki yükseliş ve çöküşlerin esas nedene iktisadi anlamdaki güç kaybıyla ilişkiliydi (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1952: 107).

Cumhuriyet kurulduğunda ülke ekonomisi yarı bağımlı haldeydi. Yaklaşık on yıldır süren savaş ülkenin mali kaynaklarını eritmiş iç ve dış borç miktarı mevcut mali kaynaklarla karşılanamaz hale gelmişti. Genç erkek nüfus azalmıştı. Bunların arasında nitelikli iş gücüne sahip olanlarda vardı. 1920'li yıllarda yaklaşık 13.500 civarında olan nüfusun %85'i kırsal alanda yaşamaktaydı. Mevcut iktisadi düzenin ana kaynağının tarımsal faaliyetlere dayanması nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal alanda ve geleneksel toplum yapısına bağlı olarak yaşamasından kaynaklıydı. Her ne kadar nüfusun büyük çoğunluğu tarımla iştiğal etse bile ülke arazisi ile nüfus arasındaki büyük fark ile tarımın geleneksel usul ve araçlarla yapılması toprak kullanımını düşük seviyelerde tutmuştu. Ziraat yapılan alanlar ziraata uygun alanların çok azını oluşturuyordu. Bunlar da %90 oranında tahıla dayalı ekimin yapıldığı yerlerdi. Köylüyü ağır yük altında tutan aşar vergisinin kaldırılması Cumhuriyet'in tarıma dönük dikkat çeken ilk adımlarından oldu. Ancak aşar vergisinin kaldırılmasıyla doğan boşluk devlet hizmetlerinin yürütülmesine yansdı. Aşarın yerine devlet hizmetleriyle ilgili dolaylı vergiler getirildi. 1927'de yapılan tarım sayımından Türkiye yüzölçümünün anca %4,86'sının ekildiği anlaşılmaktadır. Aşar gibi Osmanlı Dönemi'nin geleneksel vergilerinden olan ağnam vergisinde yeni düzenleme yapıldı. Topraksız köylü ve göçmenlere toprak dağıtıldı (Avcı, 2024).

Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için ilk öncelik olarak gösterdiği iktisadi kalkınma yönündeki çabası yaşadığı dönem ve sonraki uzun yıllar talihsizliklerle karşı karşıya kalmıştır. 1929 yılına kadar, dış ticaret, gümrükler ve dış ödemelerde Lozan Antlaşması şartları nedeniyle tam bir hâkimiyet sağlanamamıştı. Devletin döviz kaynakları oldukça sınırlıydı, dış ticaret hacmi düşük, lüks tüketim maddeleri ithalatı ise zengin sınıflar içindi. Gelişmiş Avrupa sanayi karşısında savunmasız durumda olan ekonomik faaliyetlerin gelişmesi için devletin müdahalesi dışında bir çare mümkün görünmüyordu. Bu şartlar altında özel teşebbüsün ayakta kalabilmesi güçtü. 1929'da yaşanan Dünya

Ekonomik Buhranı ilkel metotlarla sürdürülen zirai faaliyetlerin durumunu iyice kötüye götürmüştü. Çiftçiyi çökerten bu durum tarıma dayalı dış ticaret hacmini büyük ölçüde daralttı. Avrupa'da esen savaş rüzgârları savunma alanındaki ihtiyacı gün yüzüne çıkardı. Yerli harp sanayini geliştirmek ve savunmayı güçlendirmek için bazı askeri fabrikaların kurulması yönünde adımlar atıldı. Savaşa girilme de II. Dünya Savaşı Türkiye'yi ağır şartlar altında yaşamaya mecbur etmişti. Savaş, fiziki olmasa da ekonomik etkileriyle bütün topluma yansyordu. Her an savaşa girecekmiş gibi hazır olması gereken bir ordunun ayakta tutulması için ekonomik durumun iyi olması gerekiyordu. Dış ticaretin daralmış olması yatırımların önünün kapalı olması modern araç ve gereçlerin kullanımının yanı sıra mevcutların yenilenmesini dahi engellemiştir (Koraltürk, 2023: 56-61). Mevcut durum ve yaşanan her türlü sıkıntıya rağmen iktisadi faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli ulaşım alt yapısı yönünde çalışmalar devam etmiştir. Bu açıdan demiryolu yapımına öncelik verilmiş, yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları millileştirilmiştir. Cumhuriyet ilan edildiğinde mevcut 4.177 km'lik demir yollarına on dört yılda kamu kaynağı kullanılarak 3.302 km. yeni demir yolu eklenmiştir. Böylece Anadolu'daki bütün bölgeleri birbirine bağlayacak ulaşım hattı kurulmuş ve yeni kurulması düşünülen hatların planlamaları yapılmıştır (Avcı, 2024)

SONUÇ

Cumhuriyet'in yüzüncü yıldönümünde yüzyıllık Cumhuriyet'in Atatürk'ün Türk milletine hedef gösterdiği muasır medeniyet seviyesine ulaşıp ulaşılmadığı konusunda herhangi bir karşılaştırma yapmanın anlamsızlığı Cumhuriyet'in ilk on beş yılındaki somut örneklerle Türk savunma sanayinin bugünkü durumu üzerinden yüzeysel bir bakışla anlaşılabilir. İktisadi gelişmişlik açısından birçok sayısal örnek sunmak mümkündür. Şirketleşme, bankacılık, sanayi ürünleri, otomotiv, alt yapı, ulaşım, ithalat-ihracat, pazar alanı, istihdam kapasitesi ve nitelikli iş gücü vs konusunda istatistiki veriler yaklaşık yedi katı artan ülke nüfusu ile birlikte değerlendirildiğinde mevcut gelişmenin nicelik ve niteliği somut olarak görülebilecektir. Eğitim açısından bakıldığında; yaklaşık %10'u bulan okuma yazma oranıyla okuryazarlığın medeni toplumlarla kıyaslanması mümkün olmayacak görünümünden toplumun %97'sinin okuryazar olduğu bir döneme gelmiş bulunuyor. Okul araç ve gereçleri, diplomalı insan sayısı ise bu gelişmeyi tamamlayan görünümeler arasındadır. Cumhuriyet ilan edildiğinde

bir tek üniversitenin bulunduğu Türkiye’de günümüzde üniversite sayısı iki yüzü aşmıştır. İki haneli rakamlarla ifade edilen öğrenci sayısı ise yaklaşık yedi milyonla Türkiye’yi Avrupa’nın en fazla üniversite yabancı öğrencisi bulunan ülkesi haline getirmiştir. Yurtdışından Türkiye’ye üniversite öğrenimine gelen öğrenci sayısı ise üç yüz bini bulmuştur. Sayısal çokluk beraberinde birçok kurumsal ve istihdam imkânının da görüntüsüdür. Nicelik olarak çokluğun nitelik olarak yansımaları ise ayrı bir konudur.

Makalemizde Atatürk’ün bizzat bir ideolojik sistem sunmasından ziyade dönemin ülke gerçeğini göz önünde bulundurarak mevcut yoksunluğun üstesinden gelebilmek için moral ve motivasyonu işlevsel bir yöntem olarak benimsediği buna göre söylemlerini belirlediği ve politikalar izlediği argümanı vurgulanmak istenmiştir. Bu argümanın özgün olmadığını birçok eserde kullanıldığını belirtmemiz gerekmektedir. Kemalizm veya Atatürkçülük olarak adlandırılan düşüncenin sofistike niteliği makalenin dışında tutulmuştur. Yüzyıllık süreçte siyasal ve toplumsal hayatın tasarımı ve buna uygun bilgi üretimini şekillendirmesi ve özellikle tarihsel sürecin anlamlandırılmasında Atatürkçülük ideolojisinin ne derece etkili olduğu konusu da dışarıda bırakılanlar arasındadır. Ancak, Atatürk’ün düşüncelerinin bağlamı ve tarihselliğinden kopuk bir söyleme dönüşmüş halinin eğitim programları üzerinden bu toplumun bütün bireylerini düşünsel ve duygusal düzeyde etkilediği aşikârdır. Bu kavramlar çerçevesinde negatif politik tutum benimseyenler olduğu gibi Atatürk’ün ve Cumhuriyet ideallerinin dinamik felsefesiyle uyuşmayan dogmaya çevrilmiş halini de görmek mümkündür. Onun inkılapçılık ilkesinin arka planında yatan düşünce her türlü dogmanın reddini gerektirmekte, değişimi şartlara göre dinamik tutmayı öngörmektedir. Atatürk’ün gelecek kurgusu söylem ve eylem olarak ilerlemeye odaklanmıştır. Bununla birlikte Atatürk’ü sadece kendi bakış açılarına göre yorumlayan bazı kesimlerin Türkiye’deki gelişmeleri görmezlikten gelip ülkenin sürekli geriye gittiği şeklinde yorumlarını politik söyleme dönüştürmelerine rastlanmaktadır. Bu bağlamda en basit adli vakalarda dahi irtica kavramını kullanmaları, ayrıca bir paradoksu göstermekte ve vehme dayalı çatışmaları sürekli kılmaktadır. Medeniyet konusuna gelince; Batılılaşma karşıtı fikirleri savunanların da Cumhuriyet’in yüzüncü yıldönümünde artık Batıya rağmen Batılılaşmanın özellikle eğitim, kültür ve ekonomik hayat üzerindeki etkisinden kurtulamadıkları bir süreç yaşadıkları anlaşılmaktadır. Batılılaşma karşıtlığı marjinal gruplar dışında toplumun muhafazakâr kesimlerinde

dahi politik söylemin ötesine geçmemekte, ancak zaman zaman suni tartışmalarla sosyal medya ve medya üzerinden tarafgirlik gösterimi şeklinde yaşamaktadır.

Son olarak söylemek istediğimiz; yukarıda bahsi geçen Atatürk konusundaki binlerce yayın arasında nispeten akademik nitelikleri öne çıkan eserlerde izine pek rastlamadığımız bir konuyu vurgulamaktır. Kuşağının öne çıkan meslektaşlarının politikayla ve politik aktörlerle yakınlıkları veya Enver Paşa örneğinde olduğu gibi doğrudan politik aktör olmaları onların siyasal alanın yönetimi konusundaki tecrübelerini oluşturmuştur. Asker ve güncel politika ilişkisinin komutanın liderliği ve komutasında mesleki profesyonellik açısından ne şekilde etki oluşturduğu incelemeye değer bir konudur. Ancak Millî Mücadele'nin liderliğine kadar Atatürk'ün politik tecrübesi devlet adamı olarak bir askerde olması gereken kadardır. Yaverlik, ataşelik gibi görevler ona ulusal ve uluslararası düzeyde muharipliğinin dışında bir misyon yüklemiştir. Pekâlâ, bu misyonu sürdürürken belirli tecrübe elde etmiş olması mümkündür. Atatürk'ün Millî Mücadele önderliği askeri organizasyondan ziyade meclisi öne çıkarması duruma göre komutan ve sivil olarak sorumluluk alabilmesi savaşın bitmesi sonrasında sivil alanda hâkimiyet kurmasının gerekçeleri konusunda cevaplar bulunabilir. Ancak, Onun Meclis Hükümeti yılları, diplomatik ilişkilerin yönetimi ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında politik alana mutlak lider olarak hâkimiyetinin arka planını oluşturan tecrübenin dayanak noktası nedir? Mustafa Kemal siyasal ve toplumsal alanda radikal nitelikte ve büyük tepkiler gösterilme ihtimali olan inkılapları hangi tecrübe ve irade ile uygulama alanına aktarabilmiştir. Onun entelektüel kimliği, siyasi liderliğini deha üzerinden açıklamak başarılı politik hâkimiyetini açıklamak için yeterli midir? Daha doğrusu soruları biraz daha çoğaltarak açıklık getirebiliriz. Atatürkçüler için "O eşsiz ve benzersizdir"; ancak bu açıklama ulusal bir lidere övgü niteliğinin dışında bir derinliğe sahip değildir; ulusal düzeyde kabul edilebilir. Bir diğer soru onun belki övgünün dışında benzeri olmadığı konusunda somut bir örnek olabilir; çağdaş dünyada imparatorluk mirasına sahip ve köklü tarihi geçmişi olan bir ülkenin bu ağırlığına rağmen bir asker tarafından radikal siyasi ve kültürel reformlarla dönüştürülmesinin bir başka örneği var mıdır? Cumhuriyet'in ilanına kadar yakın arkadaşları dışında fikirleri konusunda bir bilgi ve kapsamlı reformlar yapması için sistematik bir yaklaşımı olduğunu sergilediği bir metin olmaksızın Atatürk'ün uygulamaya koyduğu inkılaplar konusundaki kararlılığını nasıl açıklayabiliriz. Buna Hanoğlu örneğinde olduğu gibi entelektüel portresi üzerinden örnek verilebilir;

fakat düşüncelerini uygulamak istediğinde doğabilecek riskleri göz önünde bulundurarak izlediği strateji ve liderlik kudreti askerlik dışında mesleki bir tecrübe olmadan nasıl ortaya çıkmıştır? Bu sorunun cevabı onun askeri kimliğiyle ilişkilendirmek mümkün müdür? Onun seviyesinin üzerine çıkılmasını hedef olarak gösterdiği medeniyete ulaşmak için uyguladığı politikaların askeri liderliğinin siyasal alana yansımaları olarak vurgulamamız ve makalenin bazı alt başlıklarında savaş kavramının kullanılışı bu soruyla ilişkilidir. Bir hedef gösterilmesi ve eğitim örneğinde görüleceği üzere bu hedefe ulaşılması için bazı konuşmalarında savaş, zafer, ordu gibi benzetmelerde bulunması, bu yolda karşılaşılabilecek her türlü muhalif hareketi düşman algısıyla tanımlaması askeri stratejinin imkânlarını sivil alanda tesis ettiğinin göstergelerinden olabilir mi? Elbette etimolojik ve kullanım olarak askeri terminolojinin parçası olarak ortaya çıkan strateji kavramı ve stratejik yöntemin politik alanda sivil aktörler tarafından kullanılmasının birçok örneği bulunmaktadır. Bu makaleye başlamadan önce hareket noktamız onun liderliği ve inkılapları gerçekleşmesinde uyguladığı yöntemde askeri tecrübe ve mesleki kimliğinin yansımalarının izlerine dikkat çekmektir. Bu kısmen yapıldı. Ancak esas iddiamız onun fikirlerinin bir kısmı düşünsel düzeyde toplumsallık kazanmasa da ulaşılması gereken hedef olarak belirlenen muasır medeniyet seviyesine bugünkü somut örneklerden anlaşılabilirliği üzere ulaşılmış olduğudur. “Türkiye Yüzyılı” sloganıyla ülkenin önüne konulan hedef bir bakıma muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkma idealinin yeni bir açılımı olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Akyol, T. (2008). *Ama Hangi Atatürk*, İstanbul: Doğan Kitap.

Anıtkabir. (2024). Anıtkabir Ziyaretçi Sayıları. Erişim Tarihi: 10.01.2024, https://www.anitkabir.tsk.tr/05_etkinlikler_duyurular/anitkabir_ziyaretci_sayilari.html.

Avcı, O. (2024). Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Erişim Tarihi: 10.01.2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-ekonomi-politikasi/?pdf=3780>.

ATAM. (2006). Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I-III. Erişim Tarihi: 10.01.2024, <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf>.

Carr, E. H. (2011). *Tarih Nedir?*. (15. Baskı). (M. G. Gürtürk, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınevi.

Collingwood, R.G. (1996). *Bir Özyaşamöyküsü*, (A. N. Akbulut, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Collingwood, R.G. (2013). *Tarih Tasarımı* (5. Basım). (K. Dinçer, Çev) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Çaycı, A. (1988). Atatürk'ün Uygarlık Anlayışı. *Bellekten*, Cilt 52, Sayı 204, 1105-1118.

Gökbilgin, T. (1972). *Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik*. Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi kitabı içinde (ss. 7-12). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Hanioğlu, Ş. (2023). *Atatürk Entelektüel Biyografisi*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

İlhan, A. (1981). *Hangi Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

İnan, A. (1983). *Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koraltürk, M. (2023). Bir Nesil Yetiştirmek- Bir Ulus Ekonomisi Yaratmak. *Atlas Tarih Özel Sayı*, 2023-01, 46-61.

Öztürk, C. (2024). Atatürk Döneminde Eğitim-Öğretim. Erişim Tarihi: 10.01.2024,

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-egitim-ogretim/>.

Timur, T. (1968). *Türk Devrimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1981). *Devrim Hareketleri. Atatürk ve Atatürkçülük kitabı içinde*, Ankara.

Tunaya, T. Z. (1972). *İdeolojik İhtilal*. Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi kitabı içinde (ss. 85-90). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (1952). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Turan, Ş. (1972). *Tevhidi Tedrisat*. Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi kitabı içinde (ss. 79-84). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.